

MOLOTOVIN-RIBBENTROPIN SALAISEN SOPIMUKSEN SALAISUUDESTA

Filosofian maisteri Kauko I. Rumpunen

Toisen maailmansodan jo alettua lausui tasavallan presidentti **Kyösti Kallio** valtiopäivien avajaispuheessaan 2. syyskuuta 1939 Suomen ulkopoliittisesta asemasta mm. seuraavan:

”Eduskunnan istuntojen väliaikana on hallitus johdonmukaisesti ulkopoliitikassaan noudattanut eduskunnan yksimielisesti hyväksymää puolueettomuussuuntaa. Kesän ulkopoliittinen tilanne on kaikille Euroopan valtioille ollut erinomaisen raskas. Suomen on onnistunut säilyttää ystävälliset suhteet kaikkiin valtioihin, ja on sen omaksuma täydellinen puolueettomuskanta tullut selvitetyn ja entistään tunnetummaksi, mikä kaikki on vahvistanut kansainvälistä asemaamme.”

Sanavalinta on vähintäinkin tyyliä ellei peräti mauton. Sen panivat merkille jo aikalaiset, mutta tilanteen kaiken aikaa vakavoituessa ei tietysti kenelläkään ollut otsaa ryhtyä irvimään. Yllättäväksi muotoilun tekee myös se, että Suomelle oli kuin olikin tuolloin jo viestitty, että Neuvostoliiton-Saksan non-aggressiopaktiin liittyi salainen lisäpöytäkirja ja kuvailtu sen sisältökin.

On sanottu, ettei Kallio ollut ulkopoliitiikan harrastaja tai tuntija. Kallion elämäkerturi, dosentti **Kari Hokkanen** myöntää Kallion olleen ensi sijassa sisäpoliitikko, mutta haluaa kuitenkin kumota väittämän ainakin osittain. Hän viittaa mm. Kallion saamiin informatioihin. Kallion arkiston perusteella – mikäli se monien myllerrysten jälkeisessä nykytilassaan ylimalkaansa sallii johtopäätösten teon – asian voi selittää toisinkin. Ei liene todennäköistä, että Kallion yksityisarkistoon päätyneiden, ulkoisilta ominaisuuksiltaan samankaltaisten, toinen toistensa näköisten asiakirjojen tuhoutuminen tai säilyminen olisi nimenomaan hänen presidenttikautensa osalta riippunut niiden sisällön yksityiskohdista. Pikemminkin näyttää siltä, että presidenttinä Kalliolle toimitettiin ulkoministeriöstä lähinnä yhteenvedon luonteista tiedotusmateriaalia. Se oli kylläkin salaista tai vähintäinkin luottamuksellista, mutta valikointua ja toimitettua. Aineisto oli siis jakeluun – vaikkakin suppeaan – tarkoitettua ja useimmiten kohteensa saavuttaessaan taustatiedoksikin jo iäkstä.

Kallio oli presidenttinä sängen sairaaloinen, parhaimmillaankin toipilaskunnossa. Hän ei yksinkertaisesti näytä jaksaneen paneutua kaikkeen, vaan tyytyi ”seuraamaan katseella” mm. ulkopoliittikkaa, jota ministeri **Eljas Erk-**

ko johti jotenkin mustasukkaisen itsenäisesti. Siksikin on todennäköistä, että Kallion puheen tämä osan on kirjoittanut tai tiedon siihen tuottanut joku asian-
tuntija. Hallituksen politiikkaa esitellessään sillä oli joka tapauksessa laajem-
pienkin hallituspiirien hyväksyntä. Kalliolla – kuten ammatikseen puhuvilla
yleensä – oli tapana luetuttaa sanomisensa etukäteen lähipiirillään ja yhteis-
työkumppaneillaan.

Ei ole tiedossa, keitä tällä kertaa olivat Kallion puheenlukijat. Muutama
esimerkki ajan asenteista kuvanee suomalaisen ulkopoliitikanteon ilmapii-
riä. Kallion mentorina kansainvälisissä kysymyksissä oli jo kauan toiminut
moninkertainen ulkoministeri, Suomen Bernin lähettiläs ja pysyvä edustaja
Kansainliitossa tohtori **Rudolf Holsti**. Niin kuvainnollisesti kuin kirjaimelli-
sestikin kuumen kesän 1939 oloissa, hän ei halunnut rasittaa presidenttiystä-
vänsä politiikalla. Holsti rajoittui vain muistuttamaan urakehityksestään.
Kirjeessään vähemmän vauhdikkaasta sveitsiläisestä asemapaikastaan tämä
tunnettu irrotteli ilmitoi halunsa päästä Pariisiin, jossa lähettilään paikka näytti
pian vapautuvan. Samana kesänä kertoili ulkoministeri Erkko toipilaspresi-
dentille kirjeitse muutaman kerran juoksevista asioista. Mätäkuun viestissään
hän kosketteli hieman ns. yleispolitiikkaakin. Erkko arveli Venäjän kiinnos-
tuksen suuntautuvan yhä enemmän pohjoiseen, mutta selitti, ettei sen kärki
kohdistu Suomeen, vaan pikemminkin Ruotsin malmivaroihin.

Yksi selitys Kallion puheen suomalaiselta hyväuskoisuudelta ja/tai erkko-
laiselta näkemyksellisyydeltä viittaavaan asemaselitykseen saattaa olla psy-
kologinen. Jo syttymään päässeen – vaikkakaan ei vielä täyteen liekkiinsä
roihahtaneen – maailmanpalon aikana on valtionpäämiehen tehtävänä tieten-
kin pyrkiä rauhoittamaan kansakunnan mielialoja. Vaan yhtä kaikki Suomes-
sa siis oli tuolloin jo tieto siitä, mitä Molotovin-Ribbentropin sopimus todella
merkitsi. Lopullisesti tieto vuoti suoraan Moskovan allekirjoitustilaisuudesta,
mutta teki ison mutkan maailman toiselle laidalle, ennen kuin palasi eri teitä
Eurooppaan ja ennätti heti Suomeenkin. Lähteen suojelemiseksi tiedon edel-
leen välittäneet eivät kertoneet sen oikeaa alkuperää. Paljastusten takana oli
nimitäin Moskovassa palveleva saksalainen diplomaatti, joka uskoutui ame-
rikkalaiselle kollegalleen. Tietenkin kyseessä oli aatteellinen **Hitlerin** vallan
ja natsismin vastustaja eikä ostettu luopio.

Asian perinpohjainen selvittely amerikkalaisdiplomaatin kanssa Saksan
Moskovan lähetystössä [sic!] venähti sen verran pitkäksi, että vuotaja oli
myöhästyä lentokoneesta, jolla ”Kolmannen valtakunnan” ulkoministeri **Jo-
achim von Ribbentrop** seurueineen palasi Saksaan. Kone oli jo rullaamassa
kohti kiitotietä, mutta pysähtyi kuin pysähtyikin poimimaan mukaansa huip-
puluokan valtiosalaisuuden paljastajan. Lentokoneeseen ehtiminen pelasti
hänet melko varmasti paljastumisen seuraamuksilta – tai sitten laupiaana sat-

tumuksena oli pian alkanut maailmansota. Mies nimittäin jätti sillä erää diplomatian ja värväytyi välittömästi matkalta palattuaan ”suojaan” armeijan palvelukseen ja ”Vater Staat” piti poikansa puolta.

Itse asiassa joko samasta tai samanmielisestä lähteestä liikkeelle laskettu tieto tulevasta saavutti Suomen ulkoasiainhallinnon jo paljon ennen kuin sopimusneuvottelut oli edes avattu. Ensimmäiset Saksan-Neuvostoliiton väliset kontaktit oli kuitenkin jo otettu. Silloin ei tietenkään oikeasti voinut olla kysymys tiedosta, kun eivät asiasta olleet varmoja vielä asianomaiset päätöksentekijätäkään. Suomeen heinäkuun alussa ehättänyt viesti oli siis varsinaisesti vain selkeä näkemys ja samalla asiantunteva ennustus. Osuva oletus perustui myös ammattitaidolle. Vuotaja ja tai vuotajat kykenivät analysoimaan oikein niitä vähäisiä viitteitä, joita oli käytettävissä avainasemissa olevien valtiojohtajien aivoituksista.

Syväkurkku Saksan Moskovan lähetystöstä ei suinkaan ollut mikään yksinäinen ratsastaja, vaan kuului yläluokkaiseen toisinajattelijoiden piiriin. Tiivis yhteistoiminta Neuvostoliitosta Saksaan ei kuitenkaan ollut käytännössä mahdollista, mutta aina silloin tällöin tieto tai tiedottaja pääsi kulkemaan. Vuotoprosessi käynnistyi jo toukokuussa 1939, jolloin asianomainen ilmaisi lähimmilleen Saksassa Euroopan tilannetta koskevat synkät odotuksensa. Oman käsityksensä mukaan hänen näkemyksensä, joka ennusti hämmästyttävällä tarkkuudella tulevan Molotovin-Ribbentropin sopimuksen, ei herättänyt vastakaikua. Ehkä ajatus kuitenkin jäi eloon ja vahvistui kesän aikana, koska ensimmäinen Suomeen kulkeutunut vihi oli siis nimenomaan saksalaista alkuperää. Tiedetään, että Saksan sotilaallisen vastavakoilun johtajakin päätyi itsekseen myöhemmin keinoja myöten samaan lopputulemaan kuin maanmiehensä Moskovassa. Amiraali **Wilhelm Canaris** tai hänen koneistonsa ei kuitenkaan hyvästi sovi asiasta kertoneen suomalaisen lähteeksi.

Moskovan-mies näki Euroopan tulevaisuuden synkkänä. Oltiin ajautumassa kohti suursotaa, koska:

- Neuvostoliiton kanssa eurooppalaisista turvallisuusjärjestelyistä neuvottelevat läntiset suurvallat Ranska ja Englanti eivät lopultakaan voisi suostua Stalinin pitkälle meneviin vaatimuksiin, jotka järjestään loukkaisivat pikkuvaltioiden suvereniteettia tai jopa johtaisivat mainittujen valtioiden häviämiseen.
- Hitler oli kääntänyt katseensa Puolaan, jolla oli Ranskan kanssa avunantosopimus. Kun Englantikin solmi takaussopimuksen Puolan kanssa, pani se Hitlerin – ei suinkaan luopumaan tavoitteistaan, vaan – harkitsemaan uudelleen Neuvostoliiton-politiikkaansa. Hitler halusi varmistaa Neuvostoliiton neutraaliuden, ennen kuin iskisi kyntensä Puolaan. Hän ei liioin halunnut toistaa Saksan ensimmäisen maailmansodan virhettä eli hankkia

vastaansa kolmea eurooppalaista suurvaltaa. Siten oli luonnollista, että hän tarjoaisi Stalinille omien pyrkimystensä edistämiseksi sen, mihin demokraattisilla länsivalloilla ei ollut halua eikä mahdollisuuttakaan. Hitlerillä ei ollut taakkanaan kotimaista yleistä mielipidettä sen paremmin kuin moraalisia pidäkkeitä pikkuvaltioiden olemassaolon suhteen.

- Hitlerin suunnanmuutos sopi vallan mainiosti myös Stalinille. Moskovan horisontista tilannetta tarkkaileva vuotaja oli jo pitkään pannut merkille Saksan ja Neuvostoliiton suhteiden lientymisestä kertovia enteitä. Vuonna 1938 saivat ulkoasian kansankomissariaatti eli ulkoministeri Maksim Litvinov ja Saksan Moskovan lähettiläs kreivi Friedrich von der Schulenburg aikaan herrasmiehsopimuksen, että kummankin maan lehdistö lopettaa henkilöön käyvät hyökkäykset toisen maan johtomiestä vastaan. Samana vuonna kuvaili Stalin ulkopolitiikkaansa puoluekokouspuheessaan selittämällä, ettei hän ole halukas ”poimimaan kastanjoja tulesta” Englannille ja Ranskalle. Kun Stalin vielä siirsi juutalaisen Litvinovin syrjään ulkoministerin paikalta, näki vuotaja siinä merkin – paitsi Litvinovin ajan kollektiivisen turvallisuuden politiikan umpikujasta – hyvän tahdon eleestä natsivaltion ja -ideologian suuntaan.

Jälkikäteen analyysi ja sen sisältämä johtopäätös näyttää loogiselta, jopa itsestään selvältäkin. Jälkikäteenhän se tietysti on kirjattukin, mutta jokin sen kaltainen ajatusrakennelma vuotajan toimien takana on täytynyt olla. Omana aikanaan moinen päätelmä oli kuitenkin vain oletus hypoteesien joukossa. Sotienvälisen Euroopan monimutkaisen poliittisen kehityksen tarkkailijoina aikalaiset eivät käytännössä olleet paljon sokkoa selvänäköisempiä. Euroopan yleisin valtiomuoto 1930-luvun lopulla oli äkillisetkin muutokset mahdollistava diktatuuri tai hieman lievemmissä muodossa näyttäytyvä autarkia. Tällaisten valtioiden ketjut ylettyivät Baltiasta Balkanille ja Madridista Moskovaan. Ennustettavampaa kehitystä edustava demokratia ja parlamentarismi oli siis poikkeusilmiö, jota esiintyi taajemmin vain Fennoskandiassa ja Englannin kanaalin rannoilla. Kansainvälisessä politiikassa tolkullinen ja säällinen järjestys näytti jäävän aina altavastaajaksi. Paine nousi kaiken aikaa. Pienten valtioiden uhanalaisuus konkretisoitui kerta kerralta karkeammassa ilmisussa. Kehityksen pysäyttämiseksi uhrattiin Tsekkoslovakia Münchenin moraalisesti arveluttavalla sopimuksella. Sen piti liennyttää, mutta sepä osoit-tautuikin aikapommiksi. Tilanteen ja sanan selittäjiä riitti joka lähtöön.

Loppukevään-alkukesän 1939 tienoilla ryhtyi Saksa tunnustelemaan taloudellista yhteistyön mahdollisuuksia Neuvostoliiton kanssa. Aloite kiinnosti myös toista osapuolta varsinkin sen ilmiselvän poliittisen ulottuvuuden tähden. Vaan Neuvostoliitto ei millään muodoin halunnut jäädä ”aasiksi” monimutkaisessa kansainvälisessä pelissä. Kremlin taholta esitettiin muutamaan-

kin otteeseen Berliinille, että talousyhteistyölle pitää olla poliittinen perusta. Saksa ymmärsi yskän. Kun tunnusteluvaiheesta päästiin, kehittyi jatko ripeään tahtiin. Kesän aikana neuvotteluja käytiin niin Berliinin kuin Moskovan-kin päässä. Samanaikaisesti edistyminen Englannin-Ranskan-Neuvostoliiton turvallisuuskeskusteluissa tahmeni entisestään. Toivetta tai ainakin kullisia tahdottiin sentään pitää yllä, siirtämällä neuvottelut poliittiselta tasolta asian-
tuntijoiden hoitoon. Heinäkuun loppuun mennessä oli kuitenkin esteet raivattu saksalais-neuvostoliittolaisen lähenemisen tieltä. Neuvostoliiton Berliinin lähetystön v.a. asiainhoitaja **G. A. Asthov**, joka mitä ilmeisimmin toimi ns. puoluelinjan edustajana, saattoi sähköttää ulkoministeri **Molotoville**, että Saksa on valmis ”sopimaan meidän kanssamme kaikista molempia osapuolia kiinnostavista kysymyksistä –”. Vuotajan pelkäämä asetelma oli loppusilausta vaille valmis.

Koska Moskovan-mies ei mielestään keväällä onnistunut saamaan omiaan liikkeelle, hän yritti toisia teitä. Ensin hän kertoi tietonsa ja johtopäätöksensä Moskovassa italialaiselle kollegalleen. Tarkoituksena oli saattaa asia mahdollisimman pian Italian diktaattorin **Benito Mussolinin** korviin. Ajatuksena oli, että Mussolini ei suhtautuisi suopeasti antikomintern-liittolaisensa Neuvostoliiton-politiikan käänteeseen. Tai että hän ryhtyisi rauhan säilyttämiseksi ainakin välitysyrikykseen Puolan-kysymyksessä, niin kuin oli tehnyt Tsekko-slovakian kriisinkin aikana. Italian Moskovan lähetystön kautta viesti välittyi pian Roomaan, mutta Mussolini ei reagoinutkaan toivotulla tavalla. Sen sijaan vuotoprosessin toinen vaihe tuli tätä kautta tiedoksi Saksassakin. Asiaa tutkittiin, mutta syväkurkun jäljille ei ilmeisestikään päästy; diktatuureissahan jo pelkät epäilytkin riittävät rangaistuksen perusteeksi. Asianomainen pääsi itsekkin peittelemään jälkiään, kun Saksan Moskovan lähetystö antoi selityksensä tapahtuneesta.

Läheltä piti -tilanne ei kuitenkaan hillinnyt vuotajaa, vaikka saikin hänet varovammaksi. Hän oli jo toukokuussa ottanut yhteyttä myös USA:n lähetystössä työskentelevään kollegaansa ja jatkoi nyt tällä linjalla. Tarkoituksena oli, että uhkakuva tulisi tätä kautta Ranskan ja Englannin tietoon ja vaikuttaisi edes jollain tavalla maailmanrauhan säilymiseen. Amerikkalainen yhteistyökumppani imi halukkaasti saamansa tiedot, mutta oli vuotajan käsityksen mukaan kiinnostuneempi varsinaisista faktoista kuin kertojansa johtopäätöksistä, jotka taas tälle olivat asian ydin. Moinen murehdutti syväkurkkua, mutta koska häntä elähdytti aate tai kannusti viha – tämä preussilaisen virkamies- ja sotilassuvun vesa oli ”Kolmannen valtakunnan” lainsäädännön mukaan eiarjalainen – hän ei hellittänyt. Vaikka hän tajusi tekemistensä vaarallisuuden, hän vihjasi käsityksistään jopa Moskovaan saapuneille englantilais-ranskalaisille sotilasneuvottelijoille. Samanaikaisesti hän – loppujen lopuksi enää

vain osoittaakseen, että oli ollut koko ajan oikeassa – jatkoi myös salaisten tietojen välittämistä amerikkalaisille

Kun vuotaja viimeistään elokuussa ymmärsi, ettei hänen toimintansa ollut voinut nostaa esteitä Hitlerin ja sodan tielle, hän alkoi katsella peräytymisteitä. Tätä tarkoitusta varten hän matkusti Saksaan aikomuksenaan häivyttää itsensä valtakunnan miljoona-armeijan organisaatioon. Pyrkiessään sotalaistoksen palvelukseen, hän yllätyksekseen totesi, että liikekannallepano Puolaa vastaan oli jo aloitettu. Berliinissä ollessaan hän yhtä kaikki sai komennuksen takaisin ulkopolitiikan areenalle. Hänet määrättiin avustajaksi von Ribbentropin valtuuskuntaan, joka matkusti Moskovaan sopimusta solmimaan. Neuvottelujen aikana vuotaja hoiti puhelinpäivystystä lähetystössä, jolloin hän joutui toimittamaan Hitlerin hyväksynnän joihinkin sopimuksen tekstimuu-toksiin. Hänen mielestään Hitler suostui ”yllättävän helposti”. Puhelinpäivys-täjänä syväkurkku tuli tuntemaan lopullisen sopimuksen perin pohjin.

Koko prosessin kulku keväästä lähtien on juurtajaksain selitetty parissakin asianosaisen muistelmateoksessa. Muistelijat ovat amerikkalainen tiedon vastaanottaja ja saksalainen vuotaja. Molempien kertomukset yhdistäen saadaan tästä menneisyyden eriskummallisesta episodista melko tarkka kokonaiskuva. Teokset eivät ole toisistaan riippumattomia, mutta jo kaksi eri näkökulmaa tekee niiden luotettavuuden arvioimisen helpommaksi. Käytettävissä on myös ajankohdan asiakirjoja. Tällaisia todistuskappaleita on säilynyt aina Suomen arkistoja myöten.

Viimevaiheessa sopimukseen liittyvään tietovuotoon reagoitiin hyvinkin nopeasti, miltei reaaliajassa. Viimeinen ennakoiva tiedotus oli saatu 15. elokuuta. Maailman yllättänyt uutinen Neuvostoliiton-Saksan sopimusneuvotte-luista vahvisti viimeistään Moskovan syväkurkun sanat. Juuri silloin eli 23. elokuuta tapasi Suomen Pariisin lähettiläs **Harri Holma** amerikkalaiskolle-gansa, Venäjän tuntijan, entinen USA:n Moskovan suurlähettilään ja ulkomi-nisterin **William Bullitin**. Holma raportoi Helsinkiin:

Tärkeintä keskustelustamme oli ehkä se että kun hänen kysymykseensä esitin uuden tilanteen Itämerellä ja meihin nähden jossain määrin optimistises-sa valossa, hän pyysi minua olemaan olematta optimisti, koska hän tietää, että Moskovan ja Berliinin välisissä, valmistavissa neuvotteluissa on puhuttu myöskin Suomesta. — Kun lähdin, Bullit sanoi minulle seuraavasti: ”Toivotan maallenne hyvää onnea, tuli mitä tahansa.” —

Holman viesti saavutti Ritarikadun puhelinsanomana jo 26. elokuuta 1939.

Sähkeyhteydet ja aikaero mahdollistivat sen, että ensimmäiset vihjailevat, mutta sittenkin selvät varoitukset Suomen Washingtonin lähettiläälle **Hjal-mar J. Procopelle** ja niiden edelleen lähettäminen Helsinkiin kirjautuivat

samalle päivämäärälle, jolloin sopimus tosiasiallisesti allekirjoitettiin. (Sopimus on päivätty 23. elokuuta, mutta allekirjoitus tapahtui venäläiseen tapaan aamuyön tunteina seuraavan vuorokauden puolella.) Varmemmaksi vakuudeksi Procope kutsuttiin muuatta aiemmin torjuttua audienssipyyntöä hyväksi käyttäen presidentti **Franklin D. Rooseveltin** luokse 28. elokuuta. Tällöin presidentti ilmaisi suorasanaisesti, että Moskovan neuvotteluissa Suomi oli jätetty Venäjän etupiiriin. Ymmärrettävästi presidentti ei voinut paljastaa lähettä, vaan viittasi epämääräisesti Turkin suuntaan.

Syystä tai toisesta Procope ei uskonut presidenttiä. Hän kääntyi USA:n ulkoministeriön State Departementin puoleen saadakseen lisäselvyyttä. Presidenttivaltaisessa USA:ssa menettely tuntuu oudolta. Ehkä lähettiläs ei tuntenut vielä riittävästi systeemiä oltuaan Washingtonissa vasta runsaat puoli vuotta. Saattaa myös olla, että menettely heijasteli hänen omia kokemuksiaan ja toimintatapojaan Suomen moninkertaisena ulkoministerinä. Tietenkin myös hälyttävät uutiset saattoivat ahdistaa lähettilästä, joka painajaismaisen uhkakuvan ajamana hankkiutui ministeriöön etsimään lohdutusta ja lievennystä niin maalleen kuin itselleenkin.

State Departementista hän löysi kuin löysikin toisenlaista tietoa. Alivaltiosihteeri **Sumner Welles** piti ministeriönsä saamia informatioita hyvinkin risiriitaisina ja epävarmoina. USA:n Moskovan lähetystö oli koko prosessin ajan kehoitellut ministeriötään erityiseen varovaisuuteen lähteen suojelemiseksi. Washingtonin pahamaineisen juorumyllyn tuntien ulkoministeri **Gordell Hull** valikoi henkilökohtaisesti ne, joille vuodosta kerrottiin ja varmaankin päätti myös sen, mitä siitä kullekin paljastettiin. Sinänsä alivaltiosihteerin ja hänen nimeltä mainitse mattomien virkamiestensä epäilevä kanta on aivan ymmärrettävä. Kaikki tiesivät, että Stalinin ajan Moskova oli kaikkea muuta kuin hyvä Neuvostoliittoa koskevan tiedon lähde: neuvostotahot vaikenivat kuin muuri jättäen kaupunkiin lähetetyt diplomaatit ja lehtimiehet spekuloidaan keskenään. Vaan tällä kertaapa tieto ei ollutkaan neuvostoliittolaista vaan saksalaista juurta. Procope uskoi joka tapauksessa enemmän State Departementia kuin Yhdysvaltain presidenttiä. Vaikka hän oli sähköttänyt edelliset vihjaukset, tyytyi lähettiläs nyt kirjaamaan presidentin selväsanaisten varoituksen tavalliseen raporttiin, jonka kulku Helsingin Ritarikadulle kesti liki kuukauden.

Suomessa siis tiedettiin, muttei uskottu tai ymmärretty. Aikalaisanalyysi on vaikeaa. Ensimmäisen vinkin Ritarikadulle oli lähettänyt Suomen Bernin lähettiläs Rudolf Holsti. Sodan alettua hän muistutti heinäkuisesta raportoinnistaan mitä minä sanoin -tyyliin. Vaikka jälkikäteen suhtautuikin asiaan kuin urheilutulokseen, hän ei kesällä ollut katsonut tarpeelliseksi edes viitata ”kaappaukseensa” edellä mainitussa kirjeessään presidentille. Suomen johto oli

kuitenkin heikon arvostelukykynsä kanssa hyvässä seurassa. Washingtonin selväsanaisiin varoituksiin ei reagoitu millään tavalla sen paremmin Britanniassa kuin Ranskassakaan.

Ymmärrettävää on, että kesän 1941 käänne sai lännen joksikin aikaa tietoisesti unohtamaan koko paktin. Siitä muistuttaminen ei liioin ollut opportuunia politiikkaa kylmän sodankaan vuosina. Kiistakysymyksiä riitti muutenkin. Sodassa supervallaksi nousseelle Neuvostoliitolle asia oli niin kipeä, ettei se koskaan myöntänyt salaisen sopimuksen olemassaoloa. Ehkä nämä seikat selittävät senkin, että vielä viime talven muistojuhlapuheissa ja kirjoituksissa toistettiin edelleen kirkkain silmin ja vahvoin kynänpiirroin, ettei asia ollut tunnettu Suomessa.

Eri asia tietenkin on, että suomalaisilla – sen paremmin kuin muillakaan Molotovin-Ribbentropin sopimuksen objekteilla – ei ollut mahdollisuuksia vaikuttaa turvallisuuteensa. Historian tehtävänä ei ole arvioida, oliko kansakunnan kannalta yleisen mielipiteen tietämättömyyteen perustuvan optimismin sittenkin otollisempaa kuin oikean tiedon mukanaan tuoma tuskallinen realismi. Kysymys on kyllä hyvä ja olisi varmasti erinomainen teema kauno-kirjalliselle tuottele.

P.S. Edellä mainitut muistelmateokset ovat amerikkalaisen ulkoasiainhallinnon huippuvirkamiehen **Charles E. Bohlenin**: *Witness to History*; New York 1973 (jonka vuotoa koskevan viidennen luvun nimi *A Source in the Nazi Embassy* on sikäli harhaan johtava, että Saksan ulkoasiainhallinnossa ja nimenomaan maan Moskovan lähetystössä palveli keskeisimmissä tehtävissä diplomaatteja, jotka olivat kaikkea muuta kuin natseja.) ja hänen [länsi-]saksalaisen kollegansa Hans von Herwartin: *Zwischen Hitler und Stalin Erlebte Zeitgeschichte 1931 bis 1945*; Frankfurt/Main, Berlin, Wien 1982.

Tämä kirjoitus on laadittu runsaan kymmenen vuoden aikana tuottamieni tutkimuskirjallisuuteen ja arkistolähteisiin perustuvien lehtikirjoitusten ja esitelmien pohjalta. Niissä ei voinut käyttää tarkkoja lähdeviitteitä eikä suuriin uudelleenetsintään ole tässäkään kompilaatiossa ryhdytty. Alan tutkimuskirjallisuus on yleisesti tunnettua ja käytetyt asiakirjalähteet löytyvät Kansallisarkistosta tai Ulkoministeriöstä.